

УДК 316.3+37

Н.М. МІКУЛАК

МОДЕРНОВА ЖІНОЧА МЕНТАЛЬНІСТЬ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР У СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТА СОЦІАЛЬНИХ РЕАЛІЯХ

Мікулак Наталія Михайлівна – Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, доцент кафедри філософії і культури здоров'я, кандидат філософських наук

Здійснено аналіз процесу ціннісних змін жінки в сучасних освітніх та соціальних реаліях. Визначена специфіка поняття модерної жіночої ментальності в контексті філософії освіти.

Ключові слова: цінності, філософія освіти, модерна жіноча ментальність.

Осуществлен анализ ценностных изменений женщины в современных образовательных и социальных реалиях. Определена специфика понятия современной женской ментальности в контексте философии образования.

Ключевые слова: ценности, философия образования, современная женская ментальность.

The analysis of the process of value changes of women in modern educational and social realities implemented. The specificity of modern features woman's mentality in the context of philosophy of education is defined.

Keywords: values, philosophy of education, modern features woman's mentality.

© Л.Ф. Мараховський, І.М. Козубцов, 2013

Постановка проблеми. Процеси модернізації освіти прямо пов'язані з формуванням менталітету на основі загальнолюдських цінностей. Засобами освіти забезпечується інтеріоризація цих цінностей у ментальності сучасної людини, що є і метою, і стратегією позитивного цивілізаційного проекту. В контексті необхідності використання гуманістичних цінностей як основи ментальності нового толерантного типу людини особливу увагу привертає жінка як природний носій так званих традиційно жіночих цінностей, що майже повністю збігаються з загальнолюдськими, вищими, гуманістичними цінностями. Хоча «жіноча тема» є досить популярною останнім часом, і в науці розглядаються різні окремі аспекти жіночої ментальності, на сьогодні все ще немає цілісного і однозначного розуміння поняття «жіноча ментальність» у сучасній філософській думці, не є вживаним і поширеним також поняття «модерна жіноча ментальність».

У цьому зв'язку виникає потреба у здійсненні більш детального дослідження ментального потенціалу жінки, її ціннісних пріоритетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В фундаментальній монографії російської дослідниці Галини Брандт «Природа жінки» зазначається, що навіть стосовно однієї з центральних проблем європейської філософії, – природи людини, – в філософській науці існувала велика кількість різноманітних підходів, а стосовно жінки, навпаки, – всі визначення її природи схожі один на одного, незалежно від напрямку та історичного періоду, до якого відносилися мислителі. Тобто уявлення про сутність людини змінювалися (до того ж поняття людини часто ототожнювалося з поняттям «чоловік»), а про жінку – залишалися в одних і тих самих рамках: «Основні її параметри (межі) як істоти пасивної на протилежність раціональному, природній (матеріальній) на протилежність культурному (духовному) були задані ще в філософії античності і залишилися такими аж до ХХ століття» [2, С. 2].

Тенденція розгляду ментальних характеристик жінки з'являється в науці в епоху Нового часу, коли почали розглядатися відмінності ментальних характеристик статі. Внаслідок загальногуманістичних тенденцій епохи в жінці почали відшукувати самотні риси, які мають самостійну цінність. Саме в цей час формується остаточно у філософії та культурі взагалі розуміння якості маскулінності та фемінінності, відповідно: ідеальні моделі чоловіка і жінки [2, С. 9].

Так, Елізабет Фіі говорить про протилежні характеристики чоловіків і жінок, зазначаючи, що жінки люблять красу, а чоловіки – правду, жінки – пасивні, чоловіки – активні, жінки – емоційні, чоловіки – раціональні, чоловіки представляють творцем історії, а жінку – опосередкованою силою між чоловіком і природою. Тобто жінка ніби як репозиторій емоційного життя, нераціональних елементів людського досвіду і, значить, завжди виступає в якості протилежності чоловічому самовизначенню, як раціональній істоті [9, Р. 12]. У багатьох дослідженнях навіть по сьогоднішній день ця протилежність підтримується: естетичне асоціюється з жіночою поведінкою, інтуїцією, суб'єктивним, емоційним, підсвідомим; чоловіче – з технологічним, логічним, об'єктивістським, раціональним, свідомим, прагматичним, стабільним.

Таким чином створюється оманливе враження, що все розподілено нібито рівномірно, і що ментальна різниця чоловіків і жінок – виключно вдале підґрунтя для гармонійного співіснування та взаємодії. Однак насправді така позиція призвела до явного або прихованого маркування жінки як нижчої, неспроможної, навіть небезпечної істоти, яка потребує зовнішнього керування, домінування над нею, а саме – чоловіка. В основі ж такого розподілу лежить раціоналістична, ще антична традиція, достатньо потужна глибина укоріненості якої незмінно простежується на всіх історичних етапах розвитку філософії і яку остаточно закріпив уже у

період Нового часу Декарт, відділивши мислинне-ву субстанцію від тілесної; оприаявив Кант, який приписав чоловікові такі природні якості, як: благородство, глибинне мислення, здатність до подолання труднощів, принциповість, працелюбність, абстрактне мислення, а жінці – красу, чуттєвість, скромність, співчуття, добросердечність, милосердя, доброзичливість, приємність, лагідність, прихильність. Кант говорить, що ці якості статей взаємодоповнюють один одного [4, С.152-155.]

Навіть описуючи позитивні якості жінок, захоплюючись ними, філософи водночас можуть їх принижувати, применшувати цінність у якихось сферах, розглядати в якості іншого, другого, не такого, як чоловік, як людина тощо.

Таким чином, в епоху Нового часу склалася парадоксальна ситуація: з одного боку, гуманістичні цінності підносили людину, визнавали за нею право на свободи, вільний розвиток, самовизначення і ігнорувати жінку нібито не було вже можливості, а з іншого – як нераціональна істота, вона не могла претендувати повністю ні на звання людини, ні на всі права людини, ні на відповідну освіту у т.ч. Разом з тим саме в епоху Модерну масово на світову арену виходить так званий новий тип незалежної активної і самодостатньої жінки, з новою (модерною) ментальністю, новими соціальними устремліннями, готовою відстоювати своє право бути особистістю, просто – бути присутньою в усіх сферах людської життєдіяльності.

Саме ціннісні зміни в ментальності цих жінок стануть предметом спеціальних наукових досліджень, бурхливих полемік серед представників різних галузей, у тому числі – філософських наук. Окремою і недостатньо вивченою проблемою є процес пристосування жінки до сучасних реалій у суспільстві, з одного боку, і до тих внутрішніх змін у ментальності самої жінки - з іншого. У даному контексті досить перспективним може бути філософсько-освітній підхід до вивчення сучасної жіночої ментальності, її цінностей.

Мета дослідження. Проаналізувати ціннісні зміни у ментальності жінок у сучасних освітніх та соціальних реаліях та визначити специфіку поняття модерної жіночої ментальності в контексті філософії освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Епоха Модерну детермінувала потужний жіночий рух за свої права – фемінізм, який потім довгі роки, десятиліття виборював право на людське, гідне, повноцінне життя жінок нарівні з чоловіками, а також заклав основи для масового становлення нової жінки, з новою ментальністю. Тобто культура Модерну породила новий тип жіночої ментальності, що відображається, в першу чергу, на розширенні ціннісних пріоритетів жінки. Ціла армія жінок стали революціонерами, політиками, професіоналами в різних сферах життєдіяльності, відомими громадськими діячами, письменниками, митцями тощо. В науці і суспільстві активно почав реалізуватися жіночий погляд, жіночий шлях, жіночі цінності: як традиційні (сімейно-материнські), так і модернові (феміністські). На цьому шляху було багато перемог і поразок, позитивів і негативів.

Однак сьогодні ми вже можемо говорити про нову реальність жіночої ментальності – модернову, яка відповідає саме суспільству Модерну з усіма плюсами і мінусами даної епохи. Про важливість цього факту ми можемо говорити, навіть незважаючи на те, що у самій науці ще остаточно не сформувався погляд як на рамки даного періоду, так і на його сутнісне значення в сучасному контексті постмодерної ситуації.

На думку одних, сучасність і досі керується головними принципами епохи Модерну, зберігає основні ознаки цього типу культури. На думку інших, ми живемо саме на межі між Новим часом та його закінченням, у складний і неоднозначний період переходу від Модерну до Постмодерну. Найбільша група дослідників обґрунтовує позицію, за якою епоха Модерну – це період Нового часу (modern time), і його історичне місце – між Середньовіччям і часом найновішим (postmodern time). Безсумнівним однак є той факт, що радикальні суспільні зміни не означають одномоментності їх здійснення, вони відбуваються в досить тривалий проміжок часу, тим більше потребують якогось певного періоду і зміни, що відбуваються у свідомості, ментальних орієнтаціях людини. Тобто в силу інерції соціально-культурних процесів нове (постмодерн) ще досить довго буде співіснувати, визрівати у надрах відживаючого (модерн). Як покаже у практиці сьогоднішнього дня, модернова жіноча ментальність досить помітно виявляє себе у різних сферах життєдіяльності, хоча можливо вже з'являються і якісь характерні ознаки постмодерної жіночої ментальності, що також може у майбутньому стати предметом наукових досліджень, наше ж завдання ми бачимо у визначенні наявних ціннісних пріоритетів модерної жіночої ментальності в реаліях сьогодення.

Як відомо, рушійною силою суспільного розвитку є духовність, що накопичується цивілізацією і фіксується культурою. Саме духовність формує сутність цивілізації, а її втрата означає деградацію, занепад і загибель цивілізації, що свого часу доводили багато відомих мислителів (Ж.-Ж.Руссо, О.Шпенглер, А.Тойнбі, К.Маркс, Ф.Енгельс, М.Бердяєв та ін), на що вказують також історичний досвід і загибель цілих народів, руйнація величезних імперій, які завжди відбувалися на фоні морально-духовного зубожіння суспільства.

В ментальності жінки духовна сторона, ціннісні пріоритети відіграють надзвичайну роль, причому вони носять глибинно-гуманістичний характер, який коріниться в самій основі природи жінки, а саме – материнстві.

Відомо, що норми і стереотипи жіночої поведінки змінюються від покоління до покоління, від культури до культури, що свідчить і про зміну (або розширення зони) їх ціннісних пріоритетів. Метою і цінністю для наших сучасниць все частіше стає якнайповніша і найширша самореалізація у всіх можливих для неї сферах життєдіяльності, ментально це охоплює і сферу традиційних, фемінінних (жіночих) цінностей (діти, сім'я, чоловік, домогосподарство) і цінностей феміністських, модерних (професія, кар'єра, успіх, освіта, високий

статус). Вивчаючи їх різноманітність, можна побачити узагальнену картину жіночих пріоритетів як основи ментальності сучасної жінки, що переважно визначає її цінності, і життєві установки, і спосіб життєдіяльності та успішність чи поразки у досягненні своєї мети.

Якими ж цінностями керується жінка в умовах змін суспільної свідомості? Для сучасних жінок, на думку Л.Л. Рибцової, все частіше провідними стають такі цінності, як: матеріально забезпечене життя, цікава робота і продуктивне життя, незалежність, а також високі запити, освіченість і життєрадісність, ефективність у справах, сміливість у відстоюванні власної думки і чуйність [6, С.29]. К. Хорні вважає, що «для жінок головними цінностями є сім'я, діти, впевненість у собі, творчість, чуйність і терпимість, широта поглядів і освіченість, матеріальна забезпеченість» [8, С.187].

Учені відзначають, що в основі ціннісних пріоритетів жінки лежить практика народження дітей, яка є специфічно жіночою, і саме це є основою для утворення ієрархії жіночих цінностей. Більшість дослідників вважають, що для жінок материнські і сімейні цінності є пріоритетними протягом усього життя, аргументуючи це тим, що жінки народжували і народжують дітей в усі історичні епохи в усіх культурах, і завжди витрачали дуже багато сил і часу (а то й усе своє життя) на те, щоб дати дітям життя і підтримати їх («вивести в люди»). Тобто сім'я, діти були і залишаються смислословними орієнтирами в житті жінки. Навіть розуміючи фактичну незатребуваність у нинішньому ліберально-кримінальному суспільстві будь-яких моральних установок, як свідчать соціологи, багато жінок-матерів налаштовані все-таки і народжувати дітей, і виховувати в дитині загально визнані чесноти. Г.Г. Сілласте відзначає, що саме жінки мають вирішальний вплив на формування духовного світу і культурних цінностей дітей, сім'ї [7, С.95]. Тобто під натиском ринку і суспільно-матеріальної нестабільності жінки продовжують зберігати в своїй ментальності духовно-моральні цінності, а ми, таким чином, в особі жінки маємо своєрідні реальні механізми самозахисту і опору духовно-моральному руйнуванню. Ці цінності, безумовно, належить підтримувати і викристовувати, що є функцією держави і в т.ч. системи освіти. Важливо, що сьогодні і сама жінка все більше долучає освіту до системи своїх цінностей.

Адже освіта займає центральне місце в становленні особистості сучасної жінки як спосіб гармонійної співвіднесеності природного і духовного начала в людині. Цінність освіти набуває все більшої значимості, особливо в умовах змін соціальної реальності, де, виокремлюючи філософський аспект освіти, сучасні дослідники вказують, що сенс сучасної освіти полягає не просто в знаннях, а у вихованні здатності людини ставити запитання світу і самому собі, у вмінні витворювати себе на основі отриманих відповідей, і народжуватися в новій якості. Зміни, що відбуваються в нашому суспільстві, відкривають широкий діапазон вибору варіантів життєвого шляху. Таким чином, освіта є осмислення й освоєння людиною зусиль, можливостей

і меж свого буття. У цьому зв'язку, як вважають В.А. Балханов і В.А. Колесников, «... одне з найважливіших завдань освіти – дати можливість відповідним чином реалізуватися чоловічому розуму і жіночій мудрості, єднання яких буде показником динамічно вираженої стійкості всієї системи суспільних відносин. У результаті ж це буде показником необхідності подальшого існування в цілому всієї соціальної форми руху матерії» [1, С.53].

Таким чином, суспільство ХХІ століття зацікавлено в формуванні такого типу жінки, яка здатна адаптуватися до сучасної ситуації, зберігаючи своє природне начало, природні цінності. Для сучасної освіти жінок характерна спрямованість на розширення сприйняття навколишнього світу і себе в ньому, формування вміння поєднувати в одному професійно-особистісному контексті сімейні та суспільні проблеми. Тому освіта в жіночому варіанті в гендерному контексті є спосіб реалізації особистісного начала жінки, що зберігає в собі природні стійкі характеристики, а разом з тим, і спосіб набуття високого соціального статусу, досягнення життєво значущих цілей і завдань. Інакше кажучи, освіту для жінки можна розглядати як шлях «творення себе», шлях розвитку особистісного начала сучасної жінки. Освіта сьогодні розглядається і самою жінкою як значуща цінність, яка допомагає реалізувати свій внутрішній потенціал, розширити свої можливості у житті, на професійному ринку праці.

Аналізуючи сьогоднішню дійсність, одні дослідники роблять висновок, що для жінок найбільш вдалимими сферами реалізації могли б стати торгівля, сільське господарство, мистецтво, фінанси, громадське харчування, культура, охорона здоров'я, що сьогодні жінкам під силу розвивати малий бізнес на основі невеликої фірми. Інші дослідники переконані, що жінкам властиві високі підприємницькі здібності, організаторські навички. Взагалі ж перед сучасною жінкою відкриваються різні варіанти життєустрою: вона може присвятити себе материнству, віддати перевагу трудовій діяльності, спробувати себе в підприємстві, на респіт, може зайнятися і організацією домогосподарства. Головне ж це те, щоб професійна зайнятість жінки сприяла становленню особистості, органічно вбудовувалася в глибинні пласти її ментальності і систему її життєвих планів. А суспільство, освіта зокрема, має допомогти їй самовизначитися і самореалізуватися в усій повноті, згідно з своїми бажаннями, устремліннями, можливостями і життєвою необхідністю.

На думку багатьох, сутність жіночого начала зосереджена і виражається в іншій біології, яка несе в собі і інші функції, вирішує інші завдання, інакше себе реалізує. Характер людини проявляється у всіх аспектах статевої поведінки. Порівняно з чоловіками і зміст його у жінки має своєрідність. Прагнення до лідерства, домінантності, незалежності у жінок виявлено не яскраво. Є.П.Ільїн зі співавторами висловлюють думку, що «... чоловіки є інструментальними лідерами, а жінки – соціальними» [3, С.153]. Домінантність у жінок супроводжується незалежністю від соціальних

умов, а у чоловіків – залежністю від думки групи. Аналіз самооцінки особистісних якостей дозволяє виявити реальний образ жінки, який наповнений духовним потенціалом, високими моральними і комунікативними якостями. За даними В.М. Князева, у жінок є характеристики, в яких виявляється ставлення людини до інших людей.

В якості позитивних рис особистості жінок дослідник називає також такі якості, як: чуйність до людей, правдивість, чесність, товарицькість [5, С.16]. Ці якості для жінок більш значимі і в шкалі цінностей займають більш високе становище.

Найбільш стійкими особистісними характеристиками у жінок виявилися: наполегливість, естетична чуйність, життєрадісність. Вивчення спрямованості особистості у жінок також має свої особливості. Особистісна спрямованість у жінок переважно виражена у взаємодіях. Жіночий спосіб існування реалізується через його спрямованість всередину. Таким чином, самореалізація жінки відбувається через процес самопізнання, оскільки сенсом існування жінки є самозречення, розчинення в інших себе, посвята себе кому-небудь через любов і безумовне прийняття оточуючих у свій душевний світ. В науці досить широко представлені дослідження жіночих цінностей як таких, зокрема і моральних цінностей, адже моральний аспект є дуже важливим саме для жінки, для її ментальності. Специфічними рисами жіночої моралі та моральної поведінки є такі: жіноча мораль керується почуттями; вона орієнтована на особисті відносини або на певні типи відносин (наприклад, стосунки матері і дитини, які відрізняються від відносин між громадянами); для неї характерне більш чуйне ставлення до індивідуальних особливостей людини і до контексту конкретної ситуації; схильність при вирішенні моральних проблем використовувати принципи прихильності і доброзичливості, емоційної переваги, інстинктів, серед яких найсильніший – материнський, що виявляється у прагненні до захисту, збереження дітей і людей, життя взагалі.

Тобто з багатьох причин перед жінкою стоїть непросте завдання гармонійного поєднання або якогось почергового застосування в житті кардинально протилежних якостей, вона потребує навичок мобільного орієнтування на різні цінності – традиційні і нові. Таким чином, в ментальності жінки має відбутися поєднання важкопоєднуваного, що жінка вже, однак, намагається робити у житті самотужки, стикаючись з багатьма труднощами, проблемами і навіть трагедіями. Адже сьогодні в одних випадках жінці необхідно проявляти дійсно жіночі традиційні якості, такі як симпатія, співчуття, прагнення до компромісів, а в інших – вона повинна бути твердою і незалежною, суворою та вимогливою, тобто виявляти риси протилежної статі в ситуаціях, коли це необхідно. Це змушує і суспільство, і саму жінку змінювати свої тради-

ційні уявлення про сутність жінки, про її цінності, про притаманні їй якості, адже на очах в історично невеликі терміни жіноча м'якість, турботливість, поступливість, милосердя замінюються або поєднуються з напористістю, діловитістю, агресивністю та іншими подібними якостями, нехарактерними для традиційного розуміння жіночого начала. Подібні тенденції викликають напругу, конфлікти на рівні суспільної і особистісної реалізації як у сильної, так і слабкої статі, породжують деформації і в ментальних структурах, що детермінує аморальні, асоціальні прояви навіть у системі «мати-дитя» (матері-кукушки, соціальні сироти, занедбані діти, насильство, торгівля дітьми, небажання у частині жінок мати дітей, проституція, матері-наркоманки, матері-алкоголички тощо)

Проте процес поєднання цінностей «традиційної» і «модерної» жінки може відбуватися і більш комфортно, і більш ефективно за допомогою спеціальної освіти для жінок, яка була б чітко спрямована на ментальні особливості жінки і органічно розвивала у неї нові якості, нову модерну ментальність через поступове особистісне зростання на основі традиційних жіночих цінностей, укорінених в ментальності жінки у формі найдревнішого архетипу Матері.

Висновки. Таким чином, модерна жіноча ментальність як ментальність модерного суспільства, відрізняється від традиційної ментальності жінки: появою нових цінностей, що в основі своїй є феміністськими цінностями, активною життєвою позицією (активізмом), розширенням сфери своєї самореалізації, можливістю і здатністю здійснювати вибір і самостійно визначати свій життєвий шлях, високим рівнем самосвідомості.

Відповідно традиційну жіночу ментальність ми визначаємо як єдино можливу культурнобіосоціально запрограмованість жінки на материнство, сімейно-побутову реалізацію, на традиційні фемініні цінності, – на фоні вузької, обмеженої або чітко визначеної сфери самореалізації, часто низького рівня самосвідомості, пасивної, залежної або безініціативної поведінки в соціально-громадській сфері, невисоким або неякісним рівнем освіти, у ситуації підконтрольності патріархального суспільства.

Суспільство XXI століття зацікавлено в формуванні такого типу жінки, яка створилася в умовах суспільства модерну, і яка здатна адаптуватися до сучасної ситуації, водночас зберігаючи своє природне начало, природні цінності, тому цілями освітнього проектування має стати розвиток у дівчаток модерної жіночої ментальності, що ґрунтується на життєвій активності, особистісній самореалізації, толерантності, відповідальності, материнській любові, і формується в умовах гуманізації та демократизації всієї системи освіти, зокрема і через впровадження гендерно врівноваженої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балханов В. А. Фундаментализация образования как способ становления современного человека (философско-методологические очерки) / В. А. Балханов, В. А. Колесников. — Иркутск: Изд-во Иркут. гос. Ун-та, 2002. — 212 с.
2. Брандт Г. А. Природа женщины: Монография / Г. А. Брандт. — Екатеринбург: VIRTUS, 1999. — 111 с.

3. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е. П. Ильин. — СПб.: Питер, 2003. — 544 с.
4. Кант И. О различии возвышенного и прекрасного у мужчин и женщин / И. Кант // Соч., т.2. — М., 1964. — С.152—155.
5. Князев В. Н. Психологические особенности понимания личности значимого другого как субъекта общения: автореф. дисс. канд. психол. наук: 19.00.07. / В. Н. Князев. — М.: Моск. гос. Ун-т им. М.В. Ломоносова, 1991. — 17 с.
6. Рыбцова Л. Л. Жизненные ценности женщин / Л. Л. Рыбцова // Социс. — 1997. — №10. — С. 26—30.
7. Силласте Г. Г. Эволюция духовных ценностей россиянок в новой социокультурной ситуации / Г. Г. Силласте // Социологические исследования. — 1995. — №10. — С. 88—95.
8. Хорни К. Женская психология / К. Хорни. — СПб., 1993. — 285 с.
9. Fee E. Women's Nature and Scientific Objectivity / E. Fee // Women's Nature. — N.Y., 1983. — P.12